

Modern Bir Teşebbüs: Ölümü İnkâr ve Ölümle Mücadele

A Modern Attempt: Denying Death and Struggling with Death

SEBİLE BAŞOK DİŞ

Necmettin Erbakan University

Received: 04.04.2018 | Accepted: 12.06.2018

Abstract: Almost all people want their existence to continue all the time. In the past, this desire was getting satisfied with the faith of religions regarding the immortality of the spirit. In the modern era, the interest and faith in religion have diminished and consequently, the soul immortality has been looked upon with suspicion. Previously, death meant the transition to the other world; now death is interpreted as the end of a person's existence. Modern humans, who have doubts, fears, and anxieties about the continuation of their existence after death, have difficulty in accepting the fact of death; they try to deny and fight it. However, the effort to remove death from life puts the fear and worry of death in the center of life, which leads to the confrontation with very different results than originally intended. The theme of this study is how modern individuals look at death, what ways they apply to get it out of their lives, by what tools they struggle against it and what the consequences of these efforts are.

Keywords: Death, modern era, mourning, fear of death, science..

© Başok Diş, S. (2018). Modern Bir Teşebbüs: Ölümü İnkâr ve Ölümle Mücadele. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 8 (1), 377-393.

Giriş

Tıbbi açıdan sinirsel faaliyetlerin ya da beyin fonksiyonlarının kalıcı kaybı ve biyolojik işleyişin geri döndürülemez şekilde bitişi olarak tanımlanan ölüm, insanoğlunun hayatındaki en önemli olgulardan biridir. Bu nedenle en eski uygarlıklar dahil olmak üzere bütün toplumlar, ölüm ve sonrası hakkında düşünmüş, ölüme ilişkin kabuller, öğretiler ve gelenekler oluşturmuşlardır. Ölümün insanlar için son derece önemli olmasının temel nedeni, onun insanın en azından bu dünyadaki varlığının sonu olmasıdır. Bu son fikri, ölüm korkusuna dönüşür ve insan zihnine yerleşir.

İnsanlar ölüm korkusunu itiraf etmede gönülsüz davransalar da ölüm korkusunun evrensel olarak mevcut olduğu ileri sürülmektedir. Bu korku, temelde hayatı sürdürmek ve tehlikeleri kontrol altına almak için sabit bir dürtü olarak iş görür. Ölüm korkusu organizmanın hayatını koruma yönünde silahlanması için normal işleyiş düzeninin arkasında bulunmalıdır. Ancak bu korku insanın zihinsel işleyişinde sürekli bulunmaz, aksi takdirde organizma işlevlerini yerine getiremezdi (Becker, 2013, s. 45-46).

Ölüm de bilinmeyen diğer pek çok şey gibi insana korku verir. İnsanoğlu, hayattayken ölümlle varlığının nihayete mi ereceğini, yoksa varlığının farklı bir aşamaya mı geçeceğini, farklı bir varlık aşamasına geçecekse burada nelerle karşılaşacağını bilememektedir. Hume'un belirttiği gibi aklın mutlak ışığı altında ruhun ölümsüzlüğünü kanıtlamak zor görünmektedir (Hume, 2017, s.1 9).

Ölüm gerçeği insan hayatında önemli bir yer işgal eder. Bu gerçek, insanın ortaya koyduğu pek çok eylemle, hissettiği bazı duygularla, oluşturduğu birçok kurumla ve özellikle bazı meslek dallarıyla doğrudan ilgilidir. Ölümcül hasta olmak, ölmek, ölmekte olana refakat etmek, vasiyette bulunmak, vasiyeti yerine getirmek, ölüyü kilise veya cami gibi ibadethanelere götürmek, ölüyü yıkamak ya da ona makyaj yapmak, ölüyle bir şekilde vedalaşmak, ölüyü gömmek ya da onu yakmak, ölenin ardından yas tutmak, mezarlıklar veya ölüyü yakmak için krematoryumlar inşa etmek, mezarlıkların bakımıyla ilgilenmek, taziyede bulunmak, ölüyü anmak, onun için dualar etmek vb. eylemler doğrudan ölümlle ilgili faaliyetlerdir. Hastaneler, yoğun bakım odaları, ölümlerin yıkandığı veya yakıldığı yerler, mezarlıklar ölümlle bağlantılı belli başlı mekânlardır. Korku, ürperti, inkâr,

teslimiyet, kimi zaman ümit ve kurtuluş düşüncesi, yas, özlem, merak, anlam boşluğu ve anlam arayışı gibi duygular kişinin kendi ölümünü düşününce ve başkalarının ölümüyle karşılaştığında hissettiği temel duygular ve takındığı bazı tavırlardır. Ölüm, her zaman için tıp uzmanları ve din adamlarının özellikle ilgili olduğu bir konu olmuştur. İnsan hayatının temel meseleleriyle ilgilenen felsefe ve psikoloji de ölüm konusuna bigâne kalmamıştır. Bunların dışında, avukatlar, cenaze levazimatçıları ve mezarlıkların inşası açısından belediyeler olmak üzere başka pek çok uzmanlık alanı ve kurum da ölümle ilgilidir.

Ölüm, insan için acı, sıkıntı, yaşlanma gibi sınır durumlardan biridir. Ancak o, ötesine bakamadığımız için, bizim için bir gizem olarak kaldığından en üst sınır durumdur (De Koninck, 2003, s. 172). Nedeni ve sonrası insan algısının ve kavrayışının ötesinde yer alan ölüm, Levinas'ın ifadesi ile çıkıp gitmedir, vefattır, hedefi bilinmeyen bir olumsuzluktur. Bu nedenle ölümün bir belirsizlik sorunu olarak ele alınması gerekir. Ölüm, dönüşü olmayan bir gidiş, verisi olmayan bir soru, salt bir soru işaretidir (Levinas, 2006, s. 19). Ölümle hiçbir yanıtın olmadığı bir noktaya varılır. Ölüm, insan yazgısının çözülmeye çalışıldıkça karmaşıklaşan büyük bilmececi olarak varlığın merkezinde yer alır (Güngör, 2016, s. 228).

İnsanın hayattayken ölüm deneyimine ve ölüm sonrasına ilişkin bilgisi olmamasına rağmen toplumlar gibi insanların da ölüm sonrasına ilişkin tasavvurları, düşünceleri ve inançları vardır. Bu nedenle ölümün anlamını ölüme, ölümden sonra ruhun durumuna ve ölümden sonraki hayata ilişkin inanç ve fikirlerle beraber düşünmek gerekir.

1. Geçmişte Ölüme Bakış

Din yaşayan bireylerin çözemediği ölüm problemini çözer. İnsani güdünün iki ontolojik ihtiyacını karşılar. Hem insanın bütün varlığını daha üstün bir anlam için feda ederek onun bir parçası olma ihtiyacını hem de kendini kahramanca bir kişilik olarak geliştirme ihtiyacını karşılar (Becker, 2013, s. 277). Özellikle geçmişte ölüme ve hayata anlamını veren dinî inanışlardı. Örneğin Yahudilikte Tanrı, tek tek insanların ölümünü onaylarken insanlığın devamına da dikkat etmektedir. Fakat bunun ne zamana kadar böyle devam edeceğine dair karar yine ona aittir (Topakka-ya, 2012, s. 173). Hristiyanlıkta ölüm insana günahı nedeniyle verilmiş bir

ceza olarak görülür. Eğer Tanrı'nın imgesinde yaratılan ilk insan günah işlememiş olsaydı, onun soyundan gelenlerin yüreklerini korku ve dehşet ile dolduran bu laneti hak etmemiş olacaktı (Spellman, 2017, s. 159). Öte dünyada hayatın varlığını kabul eden bir diğer olan İslam'da ölüm canlılar için kaçınılmazdır. Bu durum Enbiya Suresinin 35. ayetinde "her nefis ölüm tadacaktır" ifadesi ile anlatılır.

Ölüm, din gibi felsefe için de dikkate değer bir konu olmuş ve Antik Grek düşüncesinde bu konuya önem verilmiştir. Antik Yunan filozofları arasında ölüm karşısında farklı düşünceler ve tavırlar benimsenmiştir. Kimi görüşler ölümü kabule daha yakınken, kimileri ölümü inkâr çerçevesinde düşünülebilecek özelliklerdedir. Oluş düşüncesi filozoflarının "varolan hiçbir şey yok olmaz" ilkesi, ölümü inkâr şeklinde yorumlanabilir. Herakleitos, varlığın değiştiğini, yaşayanla ölenin bir olduğunu savunur. Ona göre insan ruhu sıcak bir nefese benzer ve arkhe olan ateşin bir belirtisidir. Ateş insan ruhuna dönüşürken nemlendiği için insan da yavaş yavaş ölür (İlim, 2017, s. 290). Antik Grek düşüncesinde ölümün inkâr olarak değerlendirilebilecek en bilindik görüşler Epiküros'a aittir. O, kötülerin en kötüsü olarak gördüğü ölümün kendisi için bir anlamı olmadığını beyan eder. Epiküros'a göre biz yaşadığımız sürece ölüm yoktur, o varsa biz yokuzdur. Dolayısıyla ölüm ne yaşayanlarla ilgilidir ne de ölenlerle. Çünkü yaşayanların olduğu yerde ölüm yoktur ve ölenler de zaten var değildir (Epiküros, 2000, s. 64).

Sokrates, ölüm korkusunu Epiküros'tan farklı bir şekilde aşmaya çalışmıştır. Onun savunduğu temel argüman şöyledir: Ölümünden korkmak, öyle olmadığı halde bilge görünmektir. Bilmediği halde biliyormuş gibi davranmaktır. Hiç kimse ölümün insanın başına gelen iyiliklerin en büyüğü olup olmadığını bilemez ama sanki en büyük kötülük olduğunu iyice biliyormuş gibi ondan korkar (Platon, 2006, s. 69).

Seneca, ölümü salt korku verdikleri için daha az korkulması gereken şeylerden biri olarak görür ve en son gelen felaket dediği ölümün hiç de büyük bir felaket olmadığını göstermeye çalışır. Seneca, en büyük kötülüğün ölüm değil, korku olduğu iddiasındadır (Seneca, 2018, s. 427). Ona göre ölmeyi istemeyen insan yaşamayı da istemiyordur. Çünkü hayat, ölüm koşuluyla insana verilmiştir, bu hayattan ölüme gidilir. Ölümünden korkmak çılgınlıktır. Çünkü geleceği kesindir, insanlarsa müphem olan-

dan korkarlar. Ayrıca ölüm adil ve zorunludur (Seneca, 2018, s. 122). Seneca, ölümün adil ve zorunlu olduğunu ileri sürmesine rağmen ölümden doğuştan benlik sevgisiyle yoğrulmuş ruhlarımızı zedeleyen bir yan olduğundan kuşku duymaz. Ancak buna rağmen ölümün kötü bir yanı yoktur çünkü bir şeyin kötü yanının olması için hissedilir olması gerekir. Diğer yandan doğaya gömülen varlıklar yok olmazlar. Çok geçmeden yeniden yaratılırlar. Onca korkulan ölüm, yaşama sadece ara verir, onu büsbütün elimizden almaz (Seneca, 2019, s. 135-136). Seneca'ya göre ölüm aniden olup biten bir şey değildir. Biz ölümün kucağına birdenbire düşüvermeyiz. Ona doğru yavaş yavaş yürürüz. Aslında her gün ölmekteyiz. Bir Stoacı olan Seneca'nın bu konuda insanlara tavsiyesi şudur: Ne hayat aşırı sevilmelidir ne de ona karşı aşırı bir nefret duyulmalıdır. Akıl bize hayatımıza son vermeyi öğütlediğinde bile ölüme körü körüne ya da doludizgin atılmamak gerekir (Seneca, 2018, s. 105-107).

Stoa düşüncesinin önemli isimlerinden bir diğeri olan Cicero, “herkesin alinyazısıdır bu” diyerek ölümü kabullenmiş, öte dünyada yaşanacak bir yargılamadan ötürü de insanların ölümü sonsuz bir kötülük olarak gördüğünü ileri sürmüştür (Cicero, 2014, s. 17-18). Ona göre ölüm karşısında takınılması gereken tavır, ölmeye can atmamak ama ölüme de aldırmamaktır (Cicero, 2014, s. 24).

Antik Grek düşünürleri arasında hem öte dünya inancını benimseyenler hem de reenkarnasyonu kabul eden filozoflar bulunmaktadır. Pythagoras, ruh göçüne inanan düşünürlerden biridir. O, reenkarnasyona inanmanın da ötesine geçmiş ve önceki yaşamlarını hatırladığını ileri sürmüştür. Pythagoras, ruhunun birçok bitkiye ve hayvana geçtiği, Hades'te kendi ıstırapı kadar başkalarının acılarını da hatırlayabildiği iddiasındaydı. Ancak onun ruh göçü doktrininde ruh, hayvansal ve bitkisel varoluşların kısır döngüsünden kurtulamayacak şekilde sonsuza kadar lanetlenmiş değildir. Bu döngüden kurtulmak mümkündür. Tanrısal bir ölümsüzlük seviyesi vardır ve her ruh ondan kopmuş bir parçadır. Ruh, uzun bir ölen bedenler zincirinde esir olan tanrısal bir kıvılcımdır. İnsanın amacı, bu monoton, dünyevi reenkarnasyon esaretinden kurtulmak ve yüce seviyeye yeniden ulaşmaktır. Pythagoras ruh göçüne inanma hususunda yalnız değildir. Felsefesinin çoğu Pythagorasçı öğretiden farklı olan Empedokles ruh göçü konusunda onunla hemfikirdir (Ferguson, 2012, s. 69-71).

Ölümsüzlüğü savunan en önemli filozoflardan biri Platon'dur. Platon, ölümü "bir yandan tenin ruhtan ayrılarak kendi kendine kalması, öbür yandan ruhun tenden ayrılarak kendi kendine var olmaya devam etmesi" olarak tanımlar (Platon, 2001, s. 20). Ruhun ölümsüzlüğünü savunan Platon, ruhların insan şeklinde görülmeden önce tenlerden ayrı, düşünceye sahip olarak yaşadığını ileri sürer (Platon, 2001, s. 44). Bedenden bağımsız varolabilen ruh, ölümle yine bedenden ayrı yaşayabilme imkânına kavuşur. Platon da ölümü doğal ve zorunlu bir olgu olarak görür. Çünkü karşıtların birbirinden doğmaları ve oluşun birinden ötekine geçmesi bir zorunluluktur. Hayat ve ölüm de birbirinin karşıtıdır ve bu nedenle birbirlerinden doğarlar (Platon, 2001, s. 33).

Biyolojinin kurucusu olan Aristoteles, ölümü daha çok biyolojik bir olgu olarak açıklamıştır. Ona göre doğum ve ölüm bütün hayvanlarda müşterek olsa da bu süreç gerçekleşme şekli açısından farklılıklar sergiler. Çünkü bazı ortak noktaları olsa da bozulmanın türü çeşitlidir. Ölüm zorlamayla olabileceği gibi doğal olarak da gerçekleşir. Ölüm nedeni canlının dışındaysa zorlama bir ölüm, bu neden canlının kendi içinde yatıyorsa doğal bir ölüm söz konusudur (Ökten, 2016, s. 109).

Dinin ve dinî düşüncenin bireysel ve toplumsal hayata hakim olduğu dönemlerde insanlar, hayatın nihai anlamının yeryüzünün ötesinde olduğuna inanırdı. Bir cennet kültürü, buna karşılık da bir cehennem ve araf kültürü mevcuttu (Comte-Sponville, Delumeau, Farge, 2005, s. 86). Böylesi bir dünya tasavvuru içinde dindar bir insan için ne kadar zor olursa olsun ölüm, sevinçten ibaret olan öte dünyaya uzanan bir geçitti (Comte-Sponville, Delumeau, Farge, 2005, s. 124).

Taş devri de dahil olmak üzere pek çok medeniyet, yaşam ve ölümü birbirine karşıt ve çelişkili kavramlar olarak görmemiştir. Ölüm, hayatın karşıtı değil, devamı sayılmıştır. Öbür dünyaya yapılan bir yolculuk olarak yorumlanan ölüm, sıradan bir kişi ya da bir Tanrı olarak uzun bir hayata yönelikti (Kellehear, 2012, s. 98). Bu tür inanışların kaynaklık ettiği ölüme karşı en yaygın şekilde ve en uzun süre sergilenen tavır, türün kolektif kaderine boyun eğmesidir ve bu tavır hepimiz öleceğiz şeklinde özetlenebilir. Geleneksel toplumların insanları, herkesin ölümlü olduğu düşünce-sine pek zorlanmadan boyun eğiyordu (Aries, 2015, s. 61-62).

Ölümün modern öncesi zamanlardaki boyun eğerek kabullenişinin en

genel açıklaması, o zamanlarda ölümün sık sık zamanından önce, nedensiz ve hiçbir uyarıda bulunmadan gelmesiydi. Ölüm, her gün sıkça görülen bir olaydı. Ne gizliydi ne de olağandışıydı. Bu nedenle herkesin küçük yaşlardan itibaren onun varlığına alışmak için pek çok fırsatı vardı. Ölüm, bir insanın çevresinde birçok defa yinelenildiğinde onun karşısında heyecanlanması ya da şaşırması için hiçbir neden kalmaz. Modern öncesi dönemde insanın ölüme karşı yapabileceği veya yapması gereken çok az şey vardı ya da hiçbir şey yoktu. Ölüm evcildi çünkü insanoğlu için bir meydan okuma değildi (Bauman, 2012, s. 122). İnsanoğlu ölümü kaçınılmaz bir zorunluluk olarak görüyor ve ona meydan okuyabileceğini düşünmüyordu.

2. Modern Dönemde Ölümle Bakış

Ölüme karşı sergilenen tavırlarda modern dönemlerde bir kırılma meydana gelmiştir. Bu kırılmayı fark eden önemli düşünürlerden biri de Freud'dur. Freud, bir zamanlar güzel ve anlayışlı bulunan bu dünyada kendimizi bir yabancı gibi hissetmemizin temel nedenlerinden birinin şimdiye dek ölüme karşı benimsenmiş olan tavrda meydana gelen değişiklik olduğunu söyler. Ancak Freud'a göre her ne kadar ölümün hayatın zorunlu bir sonucu olduğunu, herkesin tabiata bir ölüm borcu olduğunu ve bu borcu ödemeye hazır olmamız gerektiğini, kısaca ölümün doğal, inkâr edilemez ve kaçınılmaz bir olgu olduğunu ileri sürmeye hazır olsak bile yüzlerce yıl boyunca benimsenmiş olan tavır dürüst olmaktan uzaktır. Çünkü olgular her ne kadar ölümün tabii ve kaçınılmaz olduğunu gösterse de insan, durum bunun tam tersiymiş gibi davranmaya alışmıştır. Ölümü bir kenara atmaya, onu hayattan elimine etmeye yönelik şaşmaz bir eğilim gösterir. Onu sessizce geçiştirmeye çalışır. Freud, insanın ölüme karşı sergilediği dürüst tavrın onu kabullenmek değil, aksine onu inkâr etmek olduğu iddiasındadır. Çünkü aslında hiç kimse günün birinde kendisinin de öleceğine inanmaz, bir başka ifadeyle bilinçaltılarımızda ölümsüz olduğumuza ikna olmuş durumdayızdır (Freud, 2018, s. 35-36).

Aydınlanma rasyonalizmi, ölümün hayatın sonu olduğunu söyleyerek kiliseye saldırmıştır. Burjuvazi, canlı ve üretken bedeni savunmuş, bilim ve tıbbın yardımı ile doğaya teslimiyete karşı çıkmıştır. 20. yüzyılda ölümün gündelik hayatın dışına sürülmesi çabaları artmıştır. Bu çerçevede mezarlıklar şehir dışlarına çıkarılmış, yas ve cenaze törenlerine katılımlar azal-

mıştır. Ölüm hakkında sessizlik hakim olmuş; ölüm bir utanç ve tiksinti konusu haline gelmiştir. Ölümler, artık evlerde değil, hastanelerde gerçekleşmektedir. Kimse başkalarının ölümünü ve ölüsünü olduğu haliyle görmek, ölen kimse ile ilgilenmek istememektedir. 20. yüzyılda insanlar ölmeyecekmiş gibi yaşamaktadır. Ölüm hakkında konuşmak yersiz bir şey, mutlu topluma karşı bir günah haline gelmiştir. Ölen kişi, sistemden çıkan, anısı silinen bir unsura dönüşmektedir (Çabuklu, 2014, s. 37-39).

Günümüzde ölüm, dinî açıdan taşıdığı anlamı yitirmiş, sıradan bir dünyevi olaya indirgenmiştir. Kendisini kutsal kılan ritüellerden ve kolektif coşkudan mahrum, sıradan bir gündelik olay haline gelmiştir. Günümüz insanları, geçmişte ölüme anlam kazandıran dinî inanışlara ataları kadar bağlı değildir. Geçmişte taşıdığı anlamı kaybeden ölüm, hızla kaba bir olguya dönüşmekte ve insanın ölüme neredeyse hayvan ölümüyle bir görülmektedir (Mestrovic, 1999, s. 246-248).

Nihai amaçlar ve insanın ebedi yazgısı hakkında ısrarlı olan din adamları ile arasına mesafe koyan modern insan, ölümün sınırlarını geriletme ve hatta onu silme çabasıdadır (Comte-Sponville, Delumeau, Farge, 2005, s. 86). Modernlik, Bauman'ın ifadesi ile öte dünya saplantısını bir tarafa atmış, dikkatleri buradaki ve şimdiki hayata çevirmiştir. Yaşam-sal faaliyetleri dünyevi hedef ve değerleri olan farklı anlatılar etrafında yeniden konumlandırmıştır (Bauman, 2013, s. 260).

Modern insanın ölüme yaklaşımında etkili olan unsurlardan biri de onun doğa ile ilişkisidir. Modern insan, doğanın efendisi olmaya soyunmuş ve doğal olanın aleyhine işleyen bir süreç içerisinde doğadan koparak kendi yapay evrenini oluşturmaya kalkmıştır. Doğa ile temas halinde olan bir insanın, doğum ve ölüme ilişkin olaylara tanıklık etmesi bir zorunluluktur. Doğa içinde hayatını yaşayan bir insanın çiçeklerin, yaprakların, otların, bitkilerin ve hayvanların ölümüne ilişkin bir deneyimi olmadan yaşaması mümkün değildir. Ancak günümüz modern insanının doğadan kopuk kent hayatı, onun başka insanların ölümüne tanıklık etmeden yaşamasına imkân sağladığı gibi bitki ve hayvanların ölümüne ilişkin bir deneyim elde etmesini de güçleştirmektedir.

Bilimdeki ve teknikteki ilerlemeler özellikle Batı ülkelerinde insanlık tarihinde bugüne dek görülmemiş konfor, rahatlık ve ulaşım imkânları yaratmıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak Batılı insan, geçmiş kuşakların

kaderciliğinden kopmuş ve felaketlere boyun eğmeyi reddetmiştir. Somut mutluluk beklentisi ve arzusu, Batı insanını ahiret kaygısından uzaklaştırmakta ve onun dünya hayatı hiç bitmeyecek yanlısamasına kapılmasına yol açmaktadır. İnananlar için bile ölüm, hep daha sonra, hep başkalarının başına gelecek bir şeydir. Haz ve konfor arttıkça cennet ve ahiret mutluluğu düşüncesi zayıflamaktadır. Hayatın maddi olarak kolaylaştığı, lüks ve konforun arttığı günümüzde cennet imgesi giderek silinmektedir. Yaşamdan yararlanmak için maddi bolca imkâna sahip olunması, insanın yeryüzündeki varlığını daha fazla önemseyip ölümü ve sonrasını düşünmeyi ertelemesine neden olmaktadır (Comte-Sponville, Delumeau, Farge, 2005, s. 122-123). Bu nedenle biyolojik organizmanın canlılığının sona ermesinden sonra bireyin başına ne geldiğine ilişkin yapılan dinî açıklamalar daha önceki yüzyıllarda çekmeyi başardığı ilgiyi artık çekmemektedir. Günümüzde kirliliği ve utanç verici bir durum olarak yorumlanan ölüm geçmişte sahip olduğu anlamı yitirmiştir. Artık o, öbür dünyaya açılan bir kapı veya geçit değildir. Her tür umuttan yoksun olan, bütünüyle korku ve kaygı kaynağı haline gelen ölüm, modern insanın zihninden ve hayatından silip atmak istediği bir düşmandır.

Toplumsal olarak modern dönemde böyle bir dönüşüm yaşanmasına rağmen ölümü inkârı bir tavır olarak benimsememiş düşünürler vardır. Bunlardan biri de Nietzsche'dir. Nietzsche, Seneca gibi insanın ölmeyi öğrenmesi gerektiğini söyler. Ölümü büsbütün kötü görmez. Ölümün insanı yetkinliğe götürdüğünü, onun yaşayanlar için bir diken ve bir vaat olduğunu ileri sürer. Ona göre evet demenin zamanı geçtiğinde kutsal bir hayır diyenler yaşamdan ve ölümden anırlar. Nietzsche, günümüzde pek çok insanın anlamakta zorluk çekeceği bir şekilde ölüme yaklaşır ve ölümü bir şenliğe dönüştürmekten bahseder. Böylesi bir ölümü tecrübe eden, çevresi umut besleyenlerle ve vaat edenlerle sarılı olarak zafer kazanmış gibi ölür. Nietzsche, söylediklerinin ağırdan ölmeyi ve dünyevi her şeye sabretmeyi salık verenlere uygun olmadığını farkındadır (Nietzsche, 2011, s. 90-91).

3. Ölümü İnkâr ve Ölümle Mücadelenin Sonuçları

Ölüme bugün, özellikle ileri teknoloji ürünü olan biyotıbbın etkileyici silahlarıyla alt edilmesi gereken zalim bir düşman gözüyle bakılmakta-

dır. Ancak bu noktada sadece biyotibbin kazanımlarından faydalanılmamakta, genel anlamda teknolojinin tüm imkânları ölümle mücadele adına seferber edilmektedir. John Gray, bu yönde ortaya çıkan bazı çalışmalara dikkat çeker. Bu çalışmaların çıkış noktası, bilgiyle donanmış insan iradesi için hiçbir şeyin imkânsız olmadığı inancıdır. Ölümden sonra yaşam umudunun yerini günümüzde ölümün alt edilebileceği inancı almaktadır (Gray, 2013, s. 157-159). Bu inanca göre bilimin gücü tam olarak kullanıldığında ölümün üstesinden gelinebilecektir (Gray, 2013, s. 14).

Bilim ve teknoloji yoluyla ölümü alt etme girişimleri farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar bu amaçla insan ve teknoloji arasında mutlak birleşmenin gerçekleşeceği fantastik dünyalar ve değişik modlar peşinde koşmaktadır. Amerikalı düşünür Kroker, bu çerçevede optik tarayıcı gözlerden, tekno kol ve bacaklardan, siber kulaklardan, bedensiz diğer organlardan bahsedilmesini ölümün kesinliğini görmezden gelmek isteyen bir sahtekârlık olarak nitelendirir (Virilio, 2003, s. 42).

Sibernetik ebedilik sözcüğünün günümüzde sıkça kullanılıyor oluşunu insanın ölümle mücadele etme ve onu alt etme girişimlerinden bağımsız düşünmemek gerekir. Dikkate değer bir diğer çalışma da bedenin dondurulması ile ilgilidir. Bu çalışma ile bedenin dondurularak ölümün alt edileceği tarihe kadar korunması amaçlanmaktadır.

Ölümlerin gerçekleştiği her durumda ölümün rastlantısal nedenini kaza, hastalık, enfeksiyon, ilerlemiş yaş olarak vurgular, bu şekilde davranarak ölümü bir zorunluluk olmaktan çıkararak rastlantısal bir olguya indirgeme çalışırız (Freud, 2018, s. 37). İnsanın ölümlü olduğu gerçeği görmezden gelindiği için öncelikle tek tek insanların ölümü bu gerçekten ayrı düşünülmemekte, her bir insanın ölümü bu gerçekten kopuk bir şekilde belirli bir nedene bağlanarak açıklanmaktadır. İnsanların ölümlü oldukları için öldükleri kabul edilmeyip, kişisel bir neden dolayısıyla öldükleri varsayılmaktadır. Bu algılayışın bedeli, bizzat yaşamın kendisidir.

Ölümlülüğün devasa cesedi tedavi edilebilir, üstesinden gelinebilir ince dilimlere ayrılır. Bu dilimler hayatın her köşesine yerleşmektedir ve bu nedenle ölüm artık hayatın sonunda ortaya çıkmamaktadır. Başlangıçtan itibaren oradadır ve devamlı gözetim gerektirmektedir. Nöbet sırasında bir anlık bir rahatlama imkânı dahi yoktur. (Bauman, 2012, s. 173) Çünkü ölüm, kapıyı fastfoodlarla, zehirli yumurtalarla, kolesterolü yiye-

ceklerle, sigarayla, bakteri ve mikroplarla, kurşunlu benzinle, kurşunsuz dumanla, floridli suyla, floridsiz suyla, çok fazla veya çok az egzersizle, fazla yemekle, yetersiz beslenmeyle, fazla ozonla ya da ozon tabakasındaki deliklerle çalabilir (Bauman, 2013, s. 261). Bu nedenle ölümcül olabilecek her unsurun denetlenmesi gerekmektedir.

Ölüm, çalışırken, yiyip içerken, sevişirken ve dinlenirken bizi izler ve pek çok temsilcisi aracılığıyla hayatımıza hükmeder. Öyle ki artık ölüm nedenleriyle savaşmak hayatın anlamı haline gelir (Bauman, 2012, s. 173). Ölümün yarattığı kaygı bütün bir ömre yayılır. Bu kaygı insanı ölümü önlemek üzere hareketlerde bulunmaya iter ve anormallik kokan, ölüme sebep olacağı düşünülen her şeye karşı tetikte olmaya sevk eder (Bauman, 2014, s. 231). Ölümle mücadele etmek, insanın o kadar çok zamanını ve enerjisini alır ki insanın bu çabalarının nihai anlamda boşa gideceğini düşünmek için enerjisi ve zamanı kalmaz (Bauman, 2013, s. 261).

Irvin Yalom, ölüm inkâr edilip ona karşı böylesi bir teyakkuz haline geçildiğinde hayatın küçüldüğünü ileri sürer. Ona göre ölümün inkârı insanın temel yapısını inkârdır ve artan derecede yaygın bir farkındalık ve deneyim eksikliğine neden olur. Bu nedenle ölüm fikriyle bütünleşmek insanı korku veya kötümserliğe mahkum etmekten çok, daha otantik hayat tarzlarına atılmaya yönelterek hayattan alınan zevki arttırır (Ökten, 2016, s. 268). Hayata yönelik yaptığımız hesaplamalara ölümü dahil etme eğilimi, çok sayıda feragati ve dışlamayı beraberinde getirir. Freud, kurguya olan ilgimizi de ölüm riski nedeniyle kaçırdığımız fırsatlarla ilişkilendirir. Ona göre insanlar yaşamın kayıplarını, kurgunun, edebiyatın ve tiyatronun dünyasında telafi etmeye çalışmak zorunda kalırlar (Freud, 2018, s. 39-40).

Ölüm, hayata ilişkin temel hakikatlerden biridir. Ölümü inkâr, ölüm gerçeğini görmezden gelme çabasıdır. Heidegger, ölüme bu şekilde yaklaşılmaması ölümü hep cereyan eden bir rastlama olarak bilme diye adlandırır. Şu ya da bu dostumuz veya uzaktan tanıdığımız biri ölür. Her gün tanımadığımız başka insanlar da ölür. Bu haliyle ölüm, dikkat çekmezliği içinde kalır. Bu ölümler hakkında dile getirilen ya da çoğunlukla bir şey söylenmeyen veya kaçarcasına sarf edilen sözler aslında “Sonunda herkes ölecek fakat şimdilik sıra bizde değil” demek ister. Bu sözlerdeki ölüm, belirsiz bir şey olarak anlaşılır. Bahsedilen ölüm, kişinin kendisi için henüz

mevcut olmayan ve dolayısıyla bir tehdit oluşturmeyen bir şeydir. “Herkes ölecek” ifadesi, ölüm adeta sadece bizim dışımızdaki herkesi etkileyecekmiş zannını uyandırır (Heidegger, 2008, s. 268). Bu sözle ölümün kaçınılmazlığı kabul edilir gibi görünürken aslında ölüm inkâr edilmektedir.

Sartre, ölümü kişinin dünya üzerindeki mevcudiyetini gerçekleştirme imkanı olarak değil, kişi için mümkün olanların, imkanlarının dışında ve her zaman mümkün olan hiçlenişi olarak tanımlar (Sartre, 2010, s. 668). Yaşamın sonu olarak ölüm içselleştirilebilir ve insanileştirilebilir. Ölüm bu şekilde telafi edilir ve insani olmakla kalmayıp benimki haline gelir; içselleşirken bireyselleşir. Artık o, insani olanı sınırlandıran büyük bilinmez değildir. Kişinin bireysel yaşamının fenomenidir. Ölüm, bu açıdan dikkate değer bir olgudur. Çünkü o, kişinin yaşamını biricik yaşam yapar, yani yeniden başlamayan bir yaşam haline getirir. Atılan adımın asla geri alınmadığı bir yaşam yapar (Sartre, 2010, s. 663).

İnsanoğlunun sınırlı bir ömürle kısıtlı olduğu gerçeğini inkâr etmesi ve bastırması, bu zorunluluğu reddetme teşebbüsü, insanın bir yalanı yaşayacağı ve kendi gerçek doğasını kavrayamayacağı anlamına da gelir. Onun ölümlü olduğu ve bir gün öleceği gerçeğini görmek istemeyişi, onu adeta rol yapmaya mecbur bırakmakta, doğal olan ölümü inkâr etmek için yapay bir dünya oluşturmaya yol açmaktadır. Ancak ölüm, yokmuş gibi davranıldığına yok olan bir şey değildir.

Ölüme karşı takınılan tavır, kişisel hayatın yanı sıra kişiler arası ilişkileri de etkilemektedir. Bu etki kendisini en çok yaşlı insanlara yönelik tepkilerde göstermektedir. Geçmişte sevdiği insanın ölümüyle sarsılan insanlara anlayış ve şefkat gösterilmekteydi. Toplumsal ilişkiler daha sıkıydı ve toplum, üyelerine sahip çıkmada daha istekliydі. Toplum, ölümün ardından sarsılan yaşlı kişiye hem anlayış gösteriyordu hem de ona destek oluyordu. Yaşlı, acısını özgürce dışa vurma imkanına sahipti.

Günümüzde ise ölümü olduğu haliyle görmek istemeyen toplum, yardıma muhtaç olan yaşlıdan yardımını çekmekte ve ona destek olmayı reddetmektedir. Matemin yasaklanması, ölenin hayatta kalan yakınına işine yoğunlaştırarak kendisini unutmaya itebilmekte veya aklını kaçırmaya eşliğine getirebilmektedir. Bu durum günümüzdeki toplumsal patolojinin büyük bir kısmının kaynağının ölümün gündelik hayatın dışına atılması, matemin ve ölümlere ağlamanın yasaklanması olup olmadığının so-

rulmasını gerektirmektedir (Aries, 2015, s. 223-224).

Ölüm sonrası hayatın varlığına duyulan inanç, insanların bu dünyada yaşadığı zulüm ve haksızlıklara veya hak ettiklerini umdukları mutluluğa anlam vermeleri bakımından da önemlidir. Pek çok insan bu dünyada adalet talebinde bulunamayacak kadar güçsüzdür. İnsanoğlu, “insanlık” kavramı ile insan hayatını daha iyi hale getirecek birtakım düzenlemeler yapmışsa da içinde yaşadığımız dünya adil olmaktan çok uzaktır. Muhtemelen bu dünya, mutlak bir adaletin tam olarak tecelli etmeyeceği bir yerdir. Ölümden sonra hayatın hiçbir şekilde devam etmeyeceği düşüncesi, adaletin bir gün gerçekleşeceği umudu ile bağdaşmamaktadır. Eğer bir başka hayat yoksa, ölümle tüm defterler kapanıyorsa, bu dünya hüküm verilecek son yerse; bu dünya zayıflar, güçsüzler, mazlumlar ve kurbanlar için yaşanılacak bir yer olamaz. Bu insanlar, çektikleri acıların bir şekilde telafi edileceğine ilişkin hiçbir umuda sahip değilse, hangi motifle bu dünyada bulunmaya devam edebilirler? Salt acı çekmek için bu dünyada bulunmak makul değildir.

Öte yandan bu konu ötenazi ve intihar tartışmalarıyla da yakından ilişkilidir. Eğer bir öte dünya yoksa kişi, niçin iyileşmesi mümkün olmayan acı verici hastalığı ile yaşamayı sürdürmelidir? Yaşadığı hayat ona yalnızca acı veriyorsa, kişinin bir gelecek umudu yoksa o insan intiharı neden düşünmemelidir? Görüldüğü üzere ölümün inkârına yol açan ölüm sonrası hayata inancın zayıflaması, paradoksal şekilde doğal olmayan ölümünün artışına da neden olabilmektedir. Ölüm sonrası hayata ilişkin inancın zayıfladığı bir dünyada bazı insanlar ölümü inkâr ederken, bazıları da yaşamı reddetmektedir.

Bu konuya ilişkin Rousseau’nun dikkat çekici görüşleri vardır. O, ölümlü olduğumuz için sefil olduğumuzu düşünmez, aksine ona göre ölümsüz olsaydık çok sefil olurduk. Ölmenin acı bir şey olduğunu kabul eden filozof, buna rağmen yaşadığımız hayatın sonsuz olmadığını ve daha iyi bir hayatın sıkıntılarımızı alıp götüreceğini ummanın da hoş bir şey olduğunu söyler. Bu iddiadan yola çıkarak bu dünyada ölümsüzlük verilseydi kimin böyle hüznün verici bir armağanı kabul edeceğini sorar. Ona göre ölümsüzlük durumunda kaderin acımasızlıkları ve insanın adaletsizliklerine karşı herhangi bir çare, umut ve avuntu kalmayacaktır (Rousseau, 2017, s. 72-73).

Sonuç

Geleneksel dönemlerden farklı olarak günümüz dünyasında özellikle Batı toplumlarında ölüm sonrası hayatın devamına ilişkin inanç zayıflamakta veya ortadan kalkmaktadır. Bu durum insan için ölümlü olduğu ve bir gün öleceği gerçeğini daha katlanılmaz, daha ürkütücü ve daha korkutucu hale getirmektedir. Günümüzde öte dünyaya açılan bir kapı olarak görülmeyen, mutlak bir yok oluş anlamına gelen ölüm, modern insanın en büyük kaygısı haline gelmiştir. Modern insan, ölümü azılı bir düşman, başına gelebilecek en kötü şey olarak görmektedir. Onun ölümü bu şekilde görmesi, ölümlü olduğu gerçeğini görmezden gelmesine, sanki hiç ölmeyecekmiş gibi yaşaması anlamında ölümü inkâr etmesine ve onunla mücadele etmesine neden olmaktadır.

Modern insan, ölümü inkâr edebilmek için ölümü bir tabu haline getirmiş ve onun görünürliğini azaltmıştır. Bu nedenle ölüm evlerde değil, hastane, bakımevi ve kliniklerde gerçekleşmekte, bu ölümlere uzmanlardan başka hiç kimse kolay kolay nezaret edememektedir. Bu çerçevede birçok ülkede cesetler gömülmek yerine yakılmakta, cenaze törenleri kısa tutulmakta, adeta ölen kimseden kısa sürede kurtulunmaktadır. Mezarlıklar şehir dışlarına taşınmakta veya buralarda inşa edilmektedir. Medyada ölüm, gerçekdışı bir şekilde gösterilmekte, ölümün sergilenmesi ile insana ölümlülüğünü hatırlatmaktan çok, onu eğlendirmek amaçlanmaktadır.

Bilimin gücüne duyulan inanç, ölümsüzlük arzusu ile birleşmekte ve bazı insanları bilim ve teknoloji yoluyla ölümle mücadeleye, onu alt etmeye dönük çalışmalara sevk etmektedir. Bu arzu siber ebedilik, beden dondurma gibi çalışmaların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

İnsanların ölümsüzlük arzusu henüz gerçekleşmemiştir. Ölüm, en büyük kaygı kaynağı olarak varlığını sürdürmektedir. Ölüm korkusu ve endişesi, kişileri ölüm nedeni olabilecek tehditlerden kaçınmaya, hayatın tamamını ölümü önlemek üzere tedbirler almaya sevk etmektedir. Böyle bir hayat istenilenin aksine ölümün hakim olduğu bir yaşamdır. Her eylem, taşıdığı ölüm riskine göre değerlendirilmekte ve ölüm riski yüksek bulunan pek çok eylem seçeneklerden çıkarılmaktadır. Güvenlik kaygısının ağır bastığı hayatlar, korunaklı olmalarına rağmen heyecan ve tatmin-den uzaktırlar. Bu nedenle ölüm korkusu ile kaçırılan fırsatlar kurgusal

yapıtlarla telafi edilmeye çalışılmaktadır. İnsanlar ölümden kaçınmak için birtakım feragatlerde bulundukça, feragat ettikleri şeylerin sunumlarına daha büyük bir ilgi göstermektedirler. Romanlar, öyküler, tiyatro ve sinema ile kaçırdıkları hayatları görmekte, bu yapıtlardaki kahramanlarla özdeşleşerek yaşamadıkları hayatları tatmaktadır. Bu nedenle günümüzde kurgusal yapıtların birer ihtiyaç haline geldiği söylenebilir.

Ölüm korkusu insan için anlaşılır olsa da bu korkuyla yüzleşmek yerine sürekli ondan ve onu hatırlatan şeylerden kaçmaya çalışmak ondan daha çok korkulmasına neden olmaktadır. Ölümden duyulan dehşet daha önce görülmemiş bir şekilde artmıştır. Tek amacı korktuğu ölümü sonsuza dek ertelemek olan bir insanın hayatını belirleyen unsur, ölümden kaçma çabası olacaktır. Ölümlü olduğu gerçeğini görmemek için sergilediği tutum, bir insan olarak olgunlaşmasına ve sahici bir hayat yaşamasına engel olacaktır. Çünkü olgunlaşmak ve sahici bir hayat yaşamak güç de olsa hakikatle yüzleşmeyi ve yanılsamalardan kurtulmayı gerektirmektedir. İnsanın ölümlü bir varlık olduğu gerçeği de kendisine ilişkin yüzleşilmesi gereken temel hakikatlerden birisidir.

Kaynaklar

- Aries, P. (2015). *Bati'da Ölümün Taribi*. (Çev. I. Gürbüz). İstanbul: Everest Yayınları.
- Bauman, Z. (2012). *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*. (Çev. N. Demirdöven). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2013). *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*. (Çev. İ. Türkmen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2014). *Parçalanmış Hayat: Postmodern Ablak Denemeleri*. (Çev. İ. Türkmen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Becker, E. (2013). *Ölümü İnkâr*. (Çev. A. Tüfekçi). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Comte-Sponville, A. & Delumeau, J. & Farge, A. (2005). *Mutluluğun En Güzel Taribi*. (Çev. S. Özen). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cicero (2014). *Ölüme Övgü*. (Çev. C. Aksoy). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Çabuklu, Y. (2014). *Kovulanın İzi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- De Koninck, T. (2003). *Yeni Cebalet ve Kültür Problemi*. (Çev. İ. Malak). Ankara: Epos Yayınları.

- Epikuros. (2000). Menoikeos'a Mektup. (Çev. S. Özbek). *Felsefe Logos*, 12, 63-66.
- Ferguson, K. (2012). *Kadim Pythagoras Kardeşliği*. (Çev. S. Arslanlıoğlu). İstanbul: Ayna Yayınevi.
- Freud, S. (2018). *Savaş ve Ölüm Üzerine*. (Çev. E. Yıldırım), İstanbul: Oda Yayınları.
- Gray, J. (2013). *Ölümsüzleştirme Kurulu*. (Çev. N. Elhüseyni). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Güngör, F. Ş. (2016). Ölüm Hakkında Çağın Felsefi Senaryosu: Hakikat mi Hiçlik mi? *FLSF: Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 227-240.
- Heidegger, M. (2008). *Varlık ve Zaman*. (Çev. K. H. Ökten). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Hume, D. (2017). *İntihar ve Rubun Ölümsüzlüğü Üzerine*. (Çev. B. Denizci). İstanbul: SUB Yayınları.
- İlim, F. (2017). İlkel İnançlarda Yaşam ve Ölüm. *Yaşam ve Ölüm Felsefesi*. (Ed. A. Çüçen). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Kellehear, A. (2012). *Ölümün Toplumsal Tarihi*. (Çev. T. Kılınç). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Levinas, E. (2006). *Ölüm ve Zaman*. (Çev. N. Başer). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Mestrovic, S. G. (1999). *Duyguötesi Toplum*. (Çev. A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Nietzsche, F. (2011). *İşte Böyle Dedi Zerdüşt*. (Çev. A. Cemal). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Ökten, K. H. (2016). *Ölüm Kitabı: Ölüm Düşüncesinin Temel Metinleri*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Platon. (2001). *Phaidon* (çev. Hamdi Ragıp Atademir, Kemal Yetkin). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Platon (2006). *Sokrates'in Savunması*. (Çev. E. Gören). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Rousseau, J-J. (2017). *Émile*. (Çev. Y. Avunç). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sartre, J-P. (2010). *Varlık ve Hiçlik*. (Çev. T. Ilgaz & G. Ç. Eksen), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Seneca (2018). *Ahlak Mektupları*. (Çev. T. Uzel). İstanbul: Jaguar Kitap.
- Spellman, W. M. (2017). *Ölümün Kısa Bir Tarihi*. (Çev. A. B. Tekiner). İstanbul:

Can Yayınları.

Topakkaya, A. (2012). Eski Ahit'te Zaman. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (2), 165-178.

Virilio, P. (2003). *Enformasyon Bombası*. (Çev. K. Şahin). İstanbul: Metis Yayınları.

Öz: İnsanların neredeyse tamamı varlığının sürekli devam etmesini ister. Geçmişte bu arzu, ruhun ölümsüzlüğüne ilişkin dinlerin sağladığı inanç ile teskin olmaktaydı. Modern dönemde ise dinlere duyulan ilgi ve inanç azalmış, bunun sonucunda da ruhun ölümsüzlüğüne kuşku ile bakılır olmuştur. Önceden ölüm, öte dünyaya geçiş anlamına gelirken, artık ölüm insan varlığının son bulması olarak yorumlanmaktadır. Ölümden sonraki varlığının devamına ilişkin kuşku, korku ve endişeleri olan modern insan, ölüm gerçeğini kabullenmekte zorlanmakta, onu inkâr edip onunla mücadele etmeye çalışmaktadır. Ancak onun ölümü hayattan uzaklaştırma çalışmaları, ölüm endişesi ve korkusunu hayatın merkezine yerleştirmekte, başta niyet ettiğinden çok farklı sonuçlarla karşılaşmasına yol açmaktadır. Bu çalışmanın konusu, modern insanın ölüme nasıl baktığı, onu hayatından çıkarmak için hangi yollara başvurduğu, hangi araçlarla onunla mücadele ettiği ve bu çabalarının ne tür sonuçlar doğurduğudur.

Anahtar Kelimeler: Ölüm, modern dönem, yas, ölüm korkusu, bilim.

